



דורשבו

פרשת פינחס, תש"פ, מספר 1376

בנות צלפחד במקרא, במדרש חז"ל ובמדרש הפמיניסטי המודרני יעל שמש

מְנִשָּׁה לְמִשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף (שם). וכך, בסיפור שגיבורותיו הן חמש נשים, אחיות, ליצור תקדים משפטי ששינה את חוקי הירושה בישראל: אם אדם נפטר ואין לו בנים, אלא רק בנות, תועבר נחלתו לבנותיו ולא לאחיו או לקרובי משפחה גברים אחרים. יש הרואים בבנות צלפחד את הפמיניסטיות הראשונות,¹ אך דעתי היא שהמקרא אינו מתאר את בנות צלפחד כפועלות ממניע פמיניסטי. הטיעון שהן מעלות במטרה לרשת את אביהן הוא פטריארכלי. אולם סיפורן אכן ראוי לתשומת לב מנקודת מבט מגדרית.

מטרת מאמר זה היא לשרטט קווים לדמויותיהן של בנות צלפחד במקרא, במדרש חז"ל ובמדרש הפמיניסטי המודרני.

1. מקרא: "לְמָה יִגְרַע שֵׁם אֲבִינוּ" (במ' כז:ד)

בנות צלפחד מתוארות במקרא תיאור חיובי ביותר; חבורה מלוכדת של נשים שאינן מהססות להתייצב בפני האליטה הגברית ולשטוח בפניה את טענתן, שהקב"ה יבהיר בהמשך שהיא צודקת. אולם סיפור זה, שגיבורותיו הן חמש נשים, והמתאר פריצת דרך חוקתית המיטיבה עם בנות שאין להן אחים, ושהושגה הודות לבנות צלפחד, נתון במסגרת פטריארכלית ואנדרוצנטרית (מעמידה את הגבר במרכז), שעניינה שימור שם האב.

2. בנות צלפחד במדרש חז"ל: "יפה כח נשים

מכח אנשים"

מדרשי חז"ל מתארים את בנות צלפחד כדמויות חיוביות ביותר. הצגת שושלת היוחסין של בנות צלפחד, בפסוק הפותח את פרק כ"ז בספר במדבר, מתפרשת כנובעת מרצון לחלוק שבח לשבטן, למשפחתן ולבית אביהן, על שהצמיחו נשים כשרות כמותן (ספרי זוטא כז א, ד"ה "ותקרבה"). הן מתוארות כחכמות, דרשניות וצדקניות, ולמעשה כבנות דמותם של החכמים עצמם (בבלי, בבא בתרא קיט ע"ב). המדרש משבח את אמונתן הבלתי מעורערת של בנות צלפחד, שלא פקפקו בהבטחת ה' להנחיל את הארץ לבני ישראל, ומעמת אותה עם קטנות האמונה שגילו הגברים שבישראל. למעשה, המדרש מוסיף את ההיבט המגדרי משום שהוא רואה את בנות צלפחד כמייצגות את כלל נשות ישראל, והשבח שהוא

כפל הפנים הזה עובר לאורך הסיפור כולו, ומצוי כבר בפתיחתו: הסיפור פותח בפעולה של הבנות – "וּתְקַרְבֶּנָּה" (פס' א), אך הן מכוננות תחילה "בְּנוֹת צִלְפַּחַד", ולא בשמותיהן הפרטיים (שם). יתרה מזאת: הסיפור עובר מיד לתיאור מסגרת גנאולוגית גברית, כאשר הוא מפרט את שושלתו של "צִלְפַּחַד בֶּן חֲפֵר בֶּן גִּלְעָד בֶּן מְכִיר בֶּן

כפל הפנים הזה עובר לאורך הסיפור כולו, ומצוי כבר בפתיחתו: הסיפור פותח בפעולה של הבנות – "וּתְקַרְבֶּנָּה" (פס' א), אך הן מכוננות תחילה "בְּנוֹת צִלְפַּחַד", ולא בשמותיהן הפרטיים (שם). יתרה מזאת: הסיפור עובר מיד לתיאור מסגרת גנאולוגית גברית, כאשר הוא מפרט את שושלתו של "צִלְפַּחַד בֶּן חֲפֵר בֶּן גִּלְעָד בֶּן מְכִיר בֶּן

כפל הפנים הזה עובר לאורך הסיפור כולו, ומצוי כבר בפתיחתו: הסיפור פותח בפעולה של הבנות – "וּתְקַרְבֶּנָּה" (פס' א), אך הן מכוננות תחילה "בְּנוֹת צִלְפַּחַד", ולא בשמותיהן הפרטיים (שם). יתרה מזאת: הסיפור עובר מיד לתיאור מסגרת גנאולוגית גברית, כאשר הוא מפרט את שושלתו של "צִלְפַּחַד בֶּן חֲפֵר בֶּן גִּלְעָד בֶּן מְכִיר בֶּן

* פרופ' יעל שמש, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן, ראש המרכז לחקר האישה ביהדות על שם פניה גוטספלד הלר.

1 להתייחסות לבנות צלפחד כאל "הפמיניסטיות הראשונות" ראו לדוגמה: Josiah Derby, "The Daughters of Zelophehad Revisited," *JBQ* 25 (1997), pp. 169-171 (169); Zvi Ron, "The Daughters of Zelophehad," *JQR* 26 (1998), pp. 260-262

2 על הבעיה הקשה של היעדר בנים והחשש להיכחדות שם האב במזרח הקדום, ועל הפתרונות היצירתיים לפתור את הבעיה הזו, בין השאר באמצעות ירושת בנות ואף שינוי מעמדה המשפטי של הבת ל"נקבה במעמד זכר" בנוזי (עיר קדומה בעיראק), ראו: צפרירה בן-ברק, "בנות איוב", *ארץ ישראל* כד (1993), עמ' 41-48; הנ"ל, *ירושת בנות בישראל ובמזרח הקדום*, ירושלים תשס"ד.

כוללת שלושה מדרשים העוסקים בבנות צלפחד, ואציג אחד מהם.

לוביץ דורשת את הפסוק "וַתִּקְרַבְנָה בָּנוֹת צֶלְפָּחַד... וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֹתֶיהֶן" (במ' כז:א):

מדוע נקראו בנות צלפחד בתחילה ואחר מנאן בשמותיהן? על שם צל ופחד שהיו בהן בתחילה. שבתחילה היו בצל אביהן, ופחדו לשאת את ראשן. משנתקרבו האחיות זו לזו, נתעצמו ונודעו בשמותיהן, שנא': "וַתִּקְרַבְנָה בָּנוֹת צֶלְפָּחַד... וְאֵלֶּה שְׁמוֹת...".³

כלומר לוביץ במדרשה עומדת על כפל הפנים שבהצגת האחיות כבנות צלפחד מחד גיסא ובשמותיהן הפרטיים מאידך גיסא. היא מפרשת אותו כמשקף את תחושתן העצמית של הבנות, ואת תהליך ההעצמה שעברו. תחילה הן היו בצל אביהן, כלומר בצל הפטריארכיה, ופחדו לבטא את שאיפותיהן ולהשמיע את קולן, אך התלכדותן העניקה להן כוח ותחושת העצמה, שביטויים הספרותיים הוא שהן נקראות בשמותיהן. מתהליך זה שעברו האחיות, בזכות שיתוף הפעולה שביניהן, ניתן ללמוד על חשיבותה של אחוות נשים (sisterhood). ואכן, בביאורה של לוביץ למדרשה היא מדגישה שההתלכדות הייתה הגורם הראשון בהעצמתן של בנות צלפחד.⁴ לוביץ דורשת את המילה הפותחת את הפרשה: "וַתִּקְרַבְנָה" (במ' כז:א), שבמקורה מכוונת לפעולת הבנות הקרבות לפתח אוהל מועד כדי לשטוח את טענתן המשפטית, כהתקרבות של האחיות זו לזו ("משנתקרבו האחיות זו לזו"). בזכות התקרבות זו והקרבה שביניהן עברו תהליך העצמה ("נתעצמו ונודעו בשמותיהן").

סיכומו של דבר: התורה, לטענתי, אינה מתארת את בנות צלפחד כ"פמיניסטיות הראשונות", אך היא מתייחסת אליהן בכבוד רב, משמיעה את קולן ומוכיחה את צדקתן, והן בהחלט יכולות לעורר השראה מנקודת מבט מגדרית. היחס החיובי של המקרא כלפיהן מועצם במדרשי חז"ל וכמובן שגם במדרשים פמיניסטיים מודרניים, שאחד מהם הוצג במאמר קצר זה. הן בסיפור המקראי, הן במדרשי חז"ל והן במדרש הנשי היוצר של רבקה לוביץ, עולים חשיבות האחווה (sisterhood) ושיתוף הפעולה שבין חמש האחיות, שבכוחות משותפים הביאו לשינוי החוק בישראל.

משבח אותן הוא שבח לנשות ישראל כולן (ספרי במדבר קלג, ד"ה "תנה לנו"):

יפה כח נשים מכח אנשים. אנשים אומרים "נְתַנָּה רֹאשׁ וְנִשְׁוֵבָה מִצְרִימָה" (במ' יד:ד), ונשים אומרות "תַּנָּה לָנוּ אֶחָזָה בְּתוֹךְ אָחֵי אֲבִינוֹ" (במ' כז:ד).

המדרש מסביר את מקורה של חיבתן לארץ ישראל בהיותן צאצאיות ליוסף, שהוכיח את חיבתו לארץ בכך שביקש להיקבר בה (שם, א ד"ה "לְמִשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף").

יתרה מכך, לעומת המקרא, ששם בפי בנות צלפחד מניע אנדרוצנטרי – כוונה לשמר את שם אביהן, ואינו מתייחס כלל לאינטרס אפשרי אישי שלהן בירושת הנחלה, המדרש (ספרי במדבר) מעלה אלמנט מגדרי מפתיע: בנות צלפחד מכירות בכך שנעשה להן עוול, שמקורו בכך שנשים מופלות לרעה בידי גברים. אולם – כפי שהן טוענות זו בפני זו – העדפה לטובה של גברים על פני נשים אינה דרכו של הקב"ה, הנוהג בכל בריותיו במידה שווה. הכרה זו נוסכת בהן את העוז והאומץ להגיש את תביעתן בפני משה:

כיון ששמעו בנות צלפחד שהארץ מתחלקת לשבטים לזכרים ולא לנקבות, נתקבצו כולן זו על זו ליטול עצה. אמרו: לא כרחמי בשר ודם רחמי המקום. בשר ודם רחמיו על הזכרים יותר מן הנקבות אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן, אלא רחמיו על הזכרים ועל הנקבות, רחמיו על הכל, שנאמר "[נִתֵּן לָחֶם לְכָל־בֶּשֶׂר] וְגו' (תה' קלו:כה); "[נִתֵּן לְבָהֱמָה לַחֲמָה] וְגו' (תה' קמז:ט) ואומר "טוֹב ה' לָלֵל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו" (תה' קמה:ט) (ספרי במדבר קלג, ד"ה "ותקרבה").

מדרש זה מציג את רצונן של בנות צלפחד להשוות את זכויותיהן בירושת הארץ לזכויות הגברים כלגיטימי, וכעולה בקנה אחד עם מהותו של הקב"ה שאינו מפלה בין בריותיו, נשים וגברים, וכפי שמשמע מן המדרש אף אינו מפלה בין בני אדם ובין בעלי חיים לא אנושיים, שהרי "רַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו".


3. מדרש פמיניסטי מודרני: "נתעצמו ונודעו בשמותיהן"

בדורנו אנו עדים ליצירת סוגה ספרותית חדשה בדמות מדרשים פמיניסטיים למקרא, שנכתבים על-ידי הוגות וחוקרות פמיניסטיות. מטרתם לכלול את הקול הנשי, her story, בהיסטוריה (history) האנושית, שעד כה התמקדה בפועלם של גברים ולפיכך מהווה his story.

חוברת המדרשים "ותלך לדרוש – מדרש נשי יוצר", שחיברה הטוענת הרבנית רבקה לוביץ,

3 רבקה לוביץ, "ותלך לדרוש – מדרש נשי יוצר", **האשה ביהדות** 11, רמת-גן תשס"ג, עמ' 24.

4 שם, עמ' 25.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף